



UDK:1.1174.

Muyassarxon KARIMOVA,

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti dotsenti

E-mail: karimova@gmail.com

KUAF "Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar" kafedrası dotsenti R. Ataxanov taqrizi asosida

A NEW STAGE IN THE SYSTEM OF EDUCATION AND TRAINING

Annotation

The article examines the policy implemented in Uzbekistan in the context of the development of the national education and vocational training system and the creation of the Third Renaissance foundation, the attitude to the personality of the teacher and the opportunities created for young people. It is noted that when determining the most priority areas of development, preserving old "casts" artificially impregnated with politicized science, art, education and enlightenment, the place of original values has retained the influence of old traditions. A philosophical analysis was carried out in the Republic of the fact that the issues of science, education, school, teacher-student, student-specialist have become one of the priorities of state policy.

Key words: Education, upbringing, scientific and cultural development, renaissance, third Renaissance, youth education, presidential schools, schools of creativity.

НОВЫЙ ЭТАП В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ

Аннотация

В статье рассматривается политика, проводимая в Узбекистане, с точки зрения развития Национальной системы образования и профессионально-технического просвещения и создания Фонда "Третье возрождение", отношения к личности учителя и возможностей, создаваемых для молодежи. Отмечается, что роль самобытных ценностей в определении высших приоритетов развития, в поддержании старых "пластырей", искусственно пропитанных политизированной наукой, искусством, образованием и просветительством, сохранила влияние старых традиций. В республике был проведен философский анализ, в ходе которого вопросы науки, образования, школы, учитель-ученик, студент-специалист стали одними из приоритетов государственной политики.

Ключевые слова: Образование, воспитание, научное и культурное развитие, ренессанс, третье возрождение, воспитание молодежи, президентские школы, школы творчества.

TA'LIM VA TARBIYA TIZIMIDA YANGI BOSQICH

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonda Milliy ta'lim va kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirish va uchinchi Uyg'onish davri jamg'armasini tashkil yetish nuqtai nazaridan amalga oshirilayotgan siyosat, o'qituvchi shaxsiga munosabat va yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar ko'rib chiqiladi. Ta'kidlanishicha, rivojlanishning yeng ustuvor yo'nalishlarini belgilashda, siyosiy lashtirilgan ilm-fan, san'at, ta'lim va ma'rifat bilan sun'iy singdirilgan yeski "gipslar" ni saqlashda asl qadriyatlarining o'rni yeski an'analarning ta'sirini saqlab qoldi. Respublikada fan, ta'lim, maktab, o'qituvchi-talaba, talaba-mutaxassis masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanganligi falsafiy tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, ilmiy va madaniy taraqqiyot, renessans, uchinchi renessans, yoshlar tarbiyasi, prezident maktablari, ijod maktablari.

Kirish. Rivojlangan jamiyatlar taraqqiyotida iqtisodiy soha bilan birga ilm-fan, innovatsiya, ta'lim-tarbiya, salomatlik va sport, madaniyat va san'atni eng oldingi qatorlarga qo'yiladi va bu bejiz emas. Zotan, tarix sabog'i har doim kishilarga nimani aynan qanday o'zgartirish lozimligini ko'rsatib turadi.

O'zbekistonda ham Shavkat Mirziyoevning prezidentlik lavozimiga kirishishi bilan amalga oshirilayotgan, puxta o'ylangan islohatlarning mazmun-mohiyatida ham mana shu talab e'tiborga olina boshlandi.

Taraqqiyotning eng ustuvor yo'nalishlarini belgilashda eski an'analar ta'sirini o'zida saqlab qolgan, siyosiy lashtirilgan ilm-fan, san'at, ta'lim va ma'rifat, asl qadriyatlar o'rmini sun'iy ravishda singdirilgan eski "qoliplar"ning saqlanib qolinishiga barham berila boshlandi. Respublikada ilm-fan, ta'lim-tarbiya, maktab, o'qituvchi-o'quvchi, talaba-mutaxassis masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi.

Jamiyatda kelajakda mamlakatni qay darajada rivojlanishini belgilovchi omil yoshlarga bilm beruvchi va tarbiyalovchi o'qituvchiga munosabat o'zgardi. "O'qituvchi – jamiyatdagi eng obro'li kasb egasi bo'lishi darkor" degan g'oya shakllana boshladi. Buning uchun barcha choralar ko'riladi. Zero, jahondagi eng rivojlangan davlatlardan hisoblangan Yaponiya, Finlandiya, Singapurda aynan shunday yondoshuv tufayli ular jadal taraqqiy etgan.

O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoev O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali tadbirdagi nutqida buyuk yunon olimi Aristotelning "Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi" [1], degan so'zlarini eslatdi. Eramizdan avval aytilgan bu fikr ta'lim va tarbiya masalasi hamisha, eng qadimgi davrlardan boshlab, dolzarb ahamiyat kasb etganidan dalolat beradi. Rivojlangan davlatlar aynan ilm-fan va ta'limga katta e'tibor berilgani tufayli ham taraqqiyot va farovonlikka erishgan.

Xususan, Maktabgacha ta'lim, Xalq ta'limi tizimini va Oliy ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyalarini tasdiqlanandi va ularda maqsadli ko'rsatkichlarga erishish bo'yicha aniq mexanizmlar belgilandi. Shuningdek, 2030 yilga borib o'quvchilar bilimini baholash bo'yicha PISA xalqaro dasturi reytingida O'zbekistonning jahondagi yetakchi 30 ta mamlakat qatoridan joy egallashi maqsad qilib qo'yilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Prezident Shavkat Mirziyoev maktab ta'limini isloh qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldinda turgan dolzarb vazifalar haqida to'xtalib, ma'rifatparvar Mahmudxo'ja Behbudiyning "Dunyo imoratlari ichida eng ulug'i maktabdir" [2], degan fikrni alohida qayd etish bilan birga, "Hurmatli muallimlarimiz, jonkuyar maktab direktorlarini, soha faxriylarini el-yurtimizning tayanchi va suyanchi, deb bilamiz. Maktablar tizimini rivojlantirish uchun bundan buyon ham mablag'ni, imkoniyatni aslo ayamaymiz. Kelajak avlodimiz taqdiri, butun

millatimiz, xalqimiz, davlatimiz taqdiri muhtaram muallimlarga bog'liq" [3] – deya ta'kidlagandi.

Shu bois so'nggi yillarda dunyo hamjamiyatida O'zbekiston taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'yib, amalga oshirilayotgan islohotlar, qo'lga kiritilayotgan yutuq va muvoffaqiyatlari yangi ko'lam, miqyos kasb etayotganligi tan olinmoqda. Natijada, yurtimiz haqida gap ketganda, mamlakatimizning o'zida ham, jahon miqyosida ham "Yangi O'zbekiston" degan ibora bot-bot tilga olinib, bu yerda yangi renessans davri boshlanish arafasida ekanligi ta'kidlanmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Takidlash kerakki, "Renessans" tushinchasi lug'aviy fransuzcha "qayta tug'ilish" degan ma'noni anglatadi. Atama sifatida uning mazmuni ancha keng: madaniyatda, ilm-fanda, san'atda, ta'lim-tarbiyada, umuman, jamiyat hayotida uzoq muddatli turg'unlikdan keyin qayta jonlanib, tez rivojlanishni, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi yangi sifat bosqichiga chiqishini bildiradi. Ilk bor atama Yevropada o'rta asrlar mutaassibligidan keyin XV-XVI asrlardagi rivojlanish davriga nisbatan qo'llanilgan. Renessans atalmish mazkur ijtimoiy hodisa o'zbek tiliga Uyg'onish davri deb o'girilgan.

Renessans, ya'ni Uyg'onish atamasi ilm-fan, madaniyat, san'at va adabiyot jadal rivojlanishi davriga nisbat berilishidir. Birinchi sharqda ilk o'rta asrlarda Uyg'onish davri nomini olgan ilmiy va madaniy taraqqiyot VIII-IX asrlardayoq o'z olamshumul kashfiyotlari bilan dunyoni o'zgartirgan edi.

1909 yilda avstriyalik atoqli sharqshunos Adam Mesning "Musulmon Renessansi" nomli fundamental asari chop etilgan [5]. Shundan buyon Renessans faqat Yevropaga oid hodisa emasligi, uni Sharq xalqlari yevropaliklarga nisbatan avvalroq boshdan kechirgani to'g'risidagi qarashlar va tadqiqotlar paydo bo'la boshladi.

Rossiyalik buyuk sharqshunos akademik N. N. Konrad [6]. Renessans VII — VIII asrlarda Xitoyda boshlanib, VIII asrda Hindistonda davom etgani, undan IX-XII asrlarda islom mamlakatlari estafetani qabul qilgani, mo'g'ul istilosi tufayli ancha pasayib qolgan yuksalish XIV-XV asrlarda Amir Temur va temuriylar davrida yana qayta gurrakab o'sganini ta'kidlaydi. U O'rta Sharq Uyg'onish davrini Alisher Navoiy zamonasigacha cho'zadi. Javoharlal Neru Boburni ham Renessansning tipik vakili, deb baholagan edi.

XV asrdan Renessans Yevropaga siljidi. Bu paytga kelib Yevropa 300 — 350 yil davomida islom olimlari, jumladan, bizning buyuk ajdodlarimiz asarlarini, ayniqsa, Xorazmiy, Farg'oniylar va Ibn Sino asarlarini lotinchaga o'girib, chuqur o'zlashtirib olgan edi. Yevropa Uyg'onishiga juda kuchli ta'sir ko'rsatganlardan biri Ibn Rushddir. Yevropa falsafasi va ilmiy tafakkurida XVI asr o'rtalarigacha averroizm (Ibn Rushd ta'limotiga asoslangan oqim) mavqecini saqlab turdi.

Tahlil va natijalar. Yuqoridagi keltirilgan faktlarni metodik jihatdan tahlil etsak, unda jahonshumul mazmun va mohiyat, tarixiy asos yetibdi. Negaki, o'zbek xalqi o'z o'tmishida ikkita Renessans shukuhini vujudidan o'tkazgan. Birinchisi — Sharq uyg'onish davri deb ataladigan va insoniyat sivilizatsiyasi rivojiga katta hissa qo'shgan IX-XII asrlar Renessansi, Ikkinchisi — Temuriylar Renessansi — XIV-XV asrlarda dunyo ilmfani, san'ati, madaniyati, iqtisodiyot, davlatchilik taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan buyuk o'zgarishlar davri. Bu ikki davrda dahol ajdodlarimiz qadimgi tafakkur va ilm ta'sir doirasida bo'lgan jahon sivilizatsiyasini dadil qadamlar bilan oldinga boshladilar.

Shu bois, o'zbek xalqi Uchinchi Renessans poydevorini qo'yish uchun da'vogar bo'lishga har tomonlama haqlidir. Zotan bu yurtda tafakkur mahsuli bo'lgan va insoniyat tamaddunini ta'minlagan bilimlar, kashfiyotlar tarix qatlamlarida quyma oltindek qat-qat bo'lib, kurrai zaminning o'tmishini ham, kelajagini ham zebu ziynatga, ma'noyu mazmunga to'ldirib turibdi. Bu bilimlarni chuqur o'zlashtirmay turib, ilm-fanning hali insoniyatga ma'lum bo'lmagan yangi bosqichiga qadam qo'yish mumkin emas. Bu maqsadga erishish uchun O'zbekistonga minglab iqtidorlar, zukko olimlar, muhandis-texnologlar kerak bo'ladi. Ularni tarbiyalab voyaga yetkazish uchun esa katta mehnat, moliyaviy quvvat zarur. Insoniyatning ilk tamadduni bilan tengdosh bo'lgan O'zbekistonda miloddan keyingi davrda ikkita ulkan uyg'onish to'liqini jo'sh urganiga tarix guvoh. Lekin,

bugungi zamonaviy ilm-fan yutuqlari aynan bizning hududda kechgan buyuk renessans tufayli yuzaga kelgan kashfiyotlar asosiga qurilganini hamon dunyo ahliga bor mahobati bilan ko'rsata olganimiz yo'q.

Ilm-fan, adabiyot va din sohalarida erishilgan katta yutuqlar, ozodlik va taraqqiyotga to'sqinlik qiluvchi bilimsizlik ustidan qozonilgan g'alaba ana shu buyuk tarixiy shaxslarning nomlari bilan bog'liq. Ular jahon Renessansi — Uyg'onish davrida muhim rol o'ynagan, ilm-ma'rifat va hunarmandchilik rivojiga ulkan hissa qo'shishgan. Ularning sa'y-harakatlari bilan qadim zamonlardan boshlab odamlar bilim va ko'nikmalarning, turmush darajasini oshirishni ta'minlovchi axloqiy-ma'naviy tarbiyaning mazmun-mohiyatini anglab yetishgan. Ajdodlarimiz bizga — keyingi avlodlarga hajmi va ahamiyatiga ko'ra bebaho meros qoldirishgan.

Barcha sharq va g'arb olimlarining e'tirof qilishlaricha, Yevropada XY-XYII asrlar orasida yuzaga kelgan Birinchi Renessans yurtimizda undan bir necha yuz yil avval, ya'ni IX-XI asrlarda ro'y bergan [7]. IX asrning oxiriga kelib Markaziy Osiyoda Somoniylar hukmronligi, so'ng bu hududda Xorazmshohlar, G'aznaviylar, Saljuqiylar, Qoraxoniylar davlatlari faollik ko'rsatdi. Buxoro, Samarqand, Marv, Ko'hna Urganch, Xiva kabi shaharlar o'z davrining madaniyat markazlari sifatida ma'lum bo'ldi. Bu yerdarda savdo-sotiq, ijtimoiy-siyosiy hayot bilan bir qatorda madaniy aloqalar, bilim o'choqlari rivoj topdi. Bunday iqtisodiy-madaniy markazlar ulkan musulmon Sharqining turli o'lkalarini, G'arb va Sharq, Shimol va Janub mamlakatlarini bog'lab turuvchi qadimgi «Ipak yo'li» an'analarini davom ettirgan holda, aloqa o'choqlari sifatida mashhur bo'ldi. Movarounnahr feodal davlatlari boshqa musulmon o'lkalar bilan yaqindan aloqa o'rnatdilar, yerli olimlar o'zga mamlakatlarga borib ilm olish, hamkasblari bilan yaqindan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Bu davrda Markaziy Osiyodan Xorazmiy va Farg'oniylar, Ismoil al-Buxoriy va Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ismoil Jurjoniylar, Marg'inoniylar, Zamaxshariy, Mahmud Qoshg'ariy kabi ulkan olimlar yetishib chiqdi. Ular o'z ijodlari, asarlari bilan o'z xalqlarini dunyoga mashhur qildilar.

Markaziy Osiyoda ilm-fan, madaniyat rivojida X asr oxiri — XI asr boshida faoliyat ko'rsatgan Xorazmdagi shoh Ma'mun boshchiligidagi ilmiy jamoa — akademiya muhim rol o'ynadi.

Ikkinchi Renessans nafaqat mintaqamizda, balki juda katta jo'g'rofiy hududlarda siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirgan ulug' bobomiz, sohibqiron Amir Temur nomi bilan chambarchas bog'liq. U zot tufayli qudratli markaziy boshqaruvga asoslangan davlat va yangi madaniy-ilmiy yuksalish uchun qulay vaziyat yuzaga keldi. Amir Temur o'z bepoyon saltanatining katta shaharlariga turli hududlardagi iste'dodli olimlar, shoirlar, hunarmandlar, me'morlarni jamladi va ilmi-fan taraqqiyoti uchun kerakli barcha shart-sharoitlarni yaratib berdi. Bunday oqilona siyosat mamlakatning ilmiy va madaniy qudratini kuchaytirdi.

Ikkinchi renessans davri "Islom madaniyatining oltin asri" deb atalishi bilan birga, fazo ilmi va matematika fanlarining rivojlanishi bilan yurtimizda ikkinchi Uyg'onish, ya'ni ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. Bu davrda Qozizoda Rumiylar, Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy, Ali Qushchi singari benazir olimlar, Lutfiy, Sakkokiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi mumtoz shoir va mutafakkirlar maydonga chiqdi. Sharafiddin Ali Yazdiy, Mirxond, Xondamir kabi tarixchilar, Mahmud Muzahhib, Kamoliddin Behzod singari musavvirilar, ko'plab xattot va sozandalar, musiqashunos va me'morlarning shuhrati dunyoga yoyildi. Birinchi Renessans davrida bo'lgani kabi, bu davrda ham ilm o'rganishni istovchilar butun dunyodan oqib kela boshlagan va ilm ma'rifat dunyo tamadduniga singib ketgan.

XX asr boshlarida mamlakatimizda Uchinchi Renessansi ma'rifatparvar jadidlar amalga oshirishlari mumkin edi. Nega deganda, bu fidoyi va jonkuyar zotlar butun umrini milliy uyg'onish g'oyasiga bag'ishlab, o'lkani jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, millatimizni g'aflat botqog'idan qutqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etganlar. Shu yo'lda ular o'zlarining aziz jonlarini ham qurbon qilganlar.

Bu davrda Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Ubaydulla Xo'jaev, Abdurauf Fitrat, Ibrat domla, Abdulhamid Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Ashurali Zohiriy, Hoji Muin va boshqa yana yuzlab ulug' insonlar milliy uyg'onish va millatparvarlik harakatining oldingi saflarida turgan. Ular yangi usul maktablari bilan bir qatorda, odamlarning dunyoqarashi va turmush tarzini o'zgartirishga qaratilgan gazeta-jurnallar, nashriyot va kutubxonalar, teatrlar tashkil etganlar.

Bugungi kunda biz uchinchi Uyg'onish davri ostonasida turibmiz. Agar O'zbekiston Prezidentining keyingi to'rt yilda ma'rifat, ta'lim va ilm-fanni rivojlantirish yo'lida imzolagan qonun, farmon va qarorlari, tasdiqlagan Davlat dasturlari, ilgari surgan yangidan-yangi tashabbuslarining mag'zini to'la chaqib ko'rsak, navbatdagi Ma'rifat Renessansining markazi O'zbekistonda ekaniga hech kimda shubha qolmaydi.

"Bugun jahon miqyosida yurtimiz haqida so'z ketganda, "Yangi O'zbekiston" iborasi tilga olinmoqda. Bu keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo'yganimiz, erishayotgan zalvarli yutuqlarimizning e'tirofidir. Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish — Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi" [8].

Xulosa va takliflar. Uchinchi Renessans poydevorini yaratish jarayoni besh-o'n yil davom etmay, ancha katta va mashaqqatli davrni talab qiladi. Buning uchun, avvalo, minglab iste'dodli kadrlar, iqtidorli zamonaviy yoshlar, fidoyi insonlar

nihoyatda zarur. Shu bois bugun milliy ta'lim va tarbiya tizimi rivojlantirish borasida mamlakatda kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. Prezident maktablari, ushbu yurtidan yetishib chiqqan ulug' allomalar — Mirzo Ulug'bek va Muhammad Xorazmiy nomidagi iqtidorli bolalar maktablari, Hamid Olimjon va Zulfiya, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Ibroyim Yusupov, Isxoqxon Ibrat, Muhammad Yusuf, Xalima Xudoyberdieva nomlari bilan atalgan ijod maktablari, "Temurbeklar maktabi", mutaxassislashgan xususiy maktablar singari yangi va zamonaviy namunadagi ta'lim dargohlari tashkil etilishi yurtimiz farzandlari uchun ta'lim-tarbiya olish borasida yangi imkoniyatlar ochib bermoqda va ta'lim tizimimizdagi ijobiy yuksalish, "portlash"lardan biri bo'lib qolmoqda. Qorako'l tumanidagi 1-son ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktab-internatiga "xalqaro matematika maktabi" maqomi berilishi ham nafaqat shaharlarda balki yurtimizning olis qishloqlarida ham o'zining ilmi va bilimi bilan dunyoni hayratga soladigan yoshlar yetishib chiqayotganligini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, keyingi yillarda yurtimizda tashkil etilayotgan nufuzli xalqaro ilmiy konferensiyalar, forumlar, madaniy tadbirlar O'zbekistonni nafaqat Markaziy Osiyoning, balki dunyoning zamonaviy madaniy-ma'rifiy markazlaridan biriga aylanib borayotganini, bu esa O'zbekistonda yangi bir uyg'onish — uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotganligini anglatadi.

ADABIYOTLAR

1. Ўқитувчи ва мураббийлар — Янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир: Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи "Халқ сўзи" газетаси 2020 йил
2. Мактаб — ҳаёт момот масаласи, келажак масаласи. Президент Ш. Мирзиёев раислигида ўтказилган халқ таълимини ривожлантириш, педагогларни малакасини ва жамиятдаги нуфузини ошириш масалаларига бағишланган видеоселектор материаллари "Халқ сўзи" газетаси 2019 йил 23-25 август.
3. Мактаб — ҳаёт момот масаласи, келажак масаласи. Президент Ш. Мирзиёев раислигида ўтказилган халқ таълимини ривожлантириш, педагогларни малакасини ва жамиятдаги нуфузини ошириш масалаларига бағишланган видеоселектор материаллари "Халқ сўзи" газетаси 2019 йил 23-25 август.
4. Мактаб — ҳаёт мамот масаласи, келажак масаласи. Президент Ш. Мирзиёев раислигида ўтказилган халқ таълимини ривожлантириш, педагогларни малакасини ва жамиятдаги нуфузини ошириш масалаларига бағишланган видеоселектор материаллари "Халқ сўзи" газетаси 2019 йил 23-25 август.
5. Адам Мец Мусульманский Ренессанс / Пер. с нем., предисл., библиогр. и указ. Д. Е. Бертельса. — М.: ВиМ, 1996. — 538 с. —
6. Конрад Н.И. Запад и Восток. М.: Наука, 1966., Ю.В.Совастеева. Академик Н.И.Конрад и его концепция Возрождения на Востоке М.2009.
7. Абдурахмонов И.Биринчи ва иккинчи ренессанс — буюк даҳолар даври. Тошкент "Маънавият" 2020 й. 16 бет.
8. Мирзиёев Ш.М.2020 йил 31 августда Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. "Халқ сўзи" газетаси 2020 йил, 1 сентябрь